
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

REGÉNY, KÉRDŐJELEKKEL

Pavle Ugrinov: *Zadat život*, Nolit, Beograd, 1979

Az újabb szerb regényírás egyre összetettebb feladatok megoldására vállalkozik mind a regényforma megújításának, mind pedig az élet és a történelem irodalmi elsajátításának szempontjából. Danilo Kiš és Borislav Pekić, Bora Ćosić és Steva Lukić, Aleksandar Tišma és Boško Petrović az utóbbi években megjelent regényei bizonyítják ezt a sommásnak tűnő állítást. Meggyőző módon. Műhelyükből egymástól eltérő regények kerültek ki. Nehéz volna, és talán fölösleges erőfeszítés is, közös vonások után kutatni a *Fövenyóra* és az *Aranygyapjú*, az *Amire az ember használható* és *Az énekmondó* között. Hiszen a lehetséges közös vonások csak a művektől már elválasztott irodalmi vagy regényelméleti általánosságok szintjén lennének kimutathatók. Előbb azonban inkább a művekről, az egyes regényekről kell szólni. S akkor kiderül az, ami legszámtottevőbbben bizonyítja az újabb szerb regényírás értéke mellett, hogy a fenti írók — és mások — regényei maximálisan önállódtak, mind az epikai világkép kialakításának, mind pedig az elbeszélői eljárás sajátosságának szintjén.

Ezeknek a regényeknek a körében kell keresni Pavle Ugrinov NINDíjjal kitüntetett új regényének a helyét is. Annak ellenére, hogy már az első olvasás nyomán kérdőjeleket kell feltenni e regény mellé.

Az új regény az 1976-ban megjelent *Bűvöletek (Fascinacije)* folytatása, és az író nyilatkozataiból tudjuk, már készül az egészen 1968-ig eljutó harmadik kötet is. Az új regény a tervezett trilógia második kötete tehát, és közvetlenül a felszabadulás utáni éveket, a lelkes „újjáépítés” éveit mutatja be, 1948-cal, társadalmi életünk e forradalmi évével bezáróan. Az újabb történelem kivételesen tartalmas időszakát ragadta meg tehát a regény, egy olyan időszakot, amely a győztes forradalom után nemcsak a háborúban romba dőlt ország újjáépítését végzi mérhetetlen erőfeszítéssel, hanem az emberi életet és tudatot is formálja, hiszen az érzelmi és intellektuális életet éppúgy befolyásolja, mint a társadalmat és a családit.

A valóságnak minden szintjét, minden pórúsát a változás, az alakítás szelleme hatja át. Álmodások születnek, régi illúziók semmisülnek meg, nézetek változnak, életformák születnek, egzisztenciális hangulatok vonulnak végig a házsorok között és az ember tudatvilágában.

Ebben a szituációban lép be Pavle Ugrinov regényének a hőse, amikor Bánát felől — a felszabadító háborúból — a teljes tüdővel lélegző fővárosba érkezük, hogy egyetemre járjon, és ezzel, szinte egyik napról a másikra, élete sűrűvé válik, látószöge bővül, érzelmi élete gazdagodik. Ugrinov első személyű hőseit látszólag alkalmatlannak formálja ebben a sűrű életben való részvételre. Nem vállaltatja vele sem az egykori dzsessztrombitás barátjának életformáját, sem a lázasan tevékenykedő háborús barátét, inkább meditálásra, egyénített érzelmi életre ösztönzi, de azt is megmutatja, hogy bármilyen alkatú is a regényhős, nem léphet ki a korszak, alkatától eltérőt követelő, határai közül. Mintha az író sem tudna dönteni hőseinek sorsáról. Nem tagadhatja meg vele — „polgári” — múltját s ez ebből következő erkölcsöt sem, magányosnak és kívülállónak sejteti, ugyanakkor a sorba is beállítja, de nem hagyja sodortatni, távalóságot teremt a regényhős és a korszak indulatai között. A hősfarmálás ezen ambivalenciája azonban funkcionális. A tipikusságtól és a sztereotípiáktól menekül ezzel a regényíró. Ha nem hagyná meg hőseit egy ilyen közötte helyzetben, menthetetlenül közhely-hőssé degradálná. Más szóval, Pavle Ugrinov regényének hőse résztvevője ugyan a korszak sorsdöntő eseményeinek, de eközben személyiségét is formálja, mégpedig nem a megadott minták és keretek szerint, összetettebb formában és tradicionálisabbban. Ezért történhetett meg, hogy a hős túlnőtt a regény életanyagán, összetettebbé vált, mint az a kép, amit az író a hős környezeteként kínált fel.

Kik népesítik be ezt a környezetet? Pavle Ugrinov regényhőseit sztereotip figurák veszik körül, csalásra és áruhársra készülődők, a menthetetlenül eltemetett múltat felidézők, új típusú aktivisták, újgazdagok és tételhősök, egy-két kivételtől eltekintve. Ezek a kivételek azonban, például a biztonsági szolgálatban dolgozó Magdaléna, aki engedni merészel lényre rejtélyes kihívásainak is, vagy Mina, a rokon lány, aki bármennyire is rendezett körülmények között él, nem tud elszakadni lidérces múltjától — arra mutatnak rá, hogy a korszak nemcsak sztereotip típusokat termelt ki, nemcsak közhely-hősöket produkált, ahogyan azt a korabeli irodalmi termés nagyobb része igyekezett bizonyítani egy irodalomtól idegen dogmát követve, hanem összetett emberi alakokat leginkább, akiknek megragadása és irodalmi megformálása meggyőzőbben idézheti fel a közelmúlt egy időszakát, mint a már ismert, el is koptatott, vagy eleve kopottan született hősök arcképcsarnoka.

Ugrinov ezt láthatta, amikor regényének főhőseit ambivalenssé formálta és amikor környezetét — leginkább a regény nőalakjait — mintázta,

arra azonban nem volt ereje, hogy a regény egész világképéből kiiktassa a szokottat és a szokványost, az ún. „pozitív” és az ún. „negatív” hőst, akikről megjelenésük első pillanatában már kiderül, hogy merre fordul majd regénybeli életük útja. Ezek miatt az írói mulasztások miatt kell kérdőjeleket tenni a regény mellé.

Kétségtelen a regényíró bátorsága, ahogyan a közelmúlt eseményeihez hozzászól és viszonyul, erkölcsi tartásához sem férhet kétség, regényét azonban sok helyütt — elsősorban az epizódhősök megformálásában, bizonyos élethelyzetek leírásában, kifakult jelképek alkalmazásában — megmunkálatlanul hagyta. És éppen ebből következően veszített a regény-történet izgalmasságából, veszített az epikai világkép belső hitelességéből. A regény legjobb része az utolsó harmada, ahol Pavle Ugrinov már nemcsak hősének az élettörténetét, a hős életének egyes részeit mutatja be és mondja el, hanem teret szentel a benső élet eseményeinek is, ahol az egyszerű történetmondást élethelyzetek és állapotok elemzésével gazdagítja. És éppen itt, a regénynek ebben a részében kapnak az egyébként egysíkúra formált hősök is nagyobb mélységeket, annál is inkább, mert éppen itt kerülnek választás elé, itt játszódnak le azok a társadalmi események, amelyek már nemcsak politikai vagy éppenséggel napipolitikai megtörténések, hanem az egész embert számon kérő tartalmak.

Sem a regény felépítése, sem nyelvi elrendezettsége nem tesz fel külön kérdéseket; egyenes vonalú történetmondás a célja Pavle Ugrinovnak, és ezen mit sem változtatnak a helyenként alkalmazott vonaltörések. Lépésről lépésre halad a regény, évszaktól évszakig, s ezzel párhuzamosan a hős alakulásgörbéjét mutatja be, de ez az irány mintha túlságosan is kitervelt volna, kívülről előkészített, és ezért problematikus is. Az már a giccs határát súrolja, ahogyan az utolsó lapokon a hős visszatalál, vagy rátalál a korábban csak epizódnak látszó szerelemre. Különösen azért szembetűnő ez, mert éppen a megelőző fejezetekben játszódnak le azok az események, amelyek a hőst valóságos dilemmák elé állítják, s ezekből a dilemmákból, ha mégoly megrongyoltan is, de a történelem menetével egyetértésben léphet ki. Ez a mulasztás már egyértelműen az író önfegyelem hiányára mutat.

BÁNYAI János

KÖNYV EGY NEM LÉTEZŐ MOZGALOMRÓL

Miroljub Todorović: *Signalizam*, Gradina, Niš, 1979

Az egyetemes szellemi javak kisajátításának újabb példáját veszi kezébe az olvasó Miroljub Todorović *Signalizam* (A szignalizmus) című könyvével. A naplójegyzeteket, értekezéseket, kiáltványokat, vizuális